הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 201-218

שיעור יב

מגילת תענית, חנוכה ופורים וימי הודאה נוספים

(ראש השנה יח ע"ב - יט ע"ב)

הקדמה
א. אין גוזרין תענית ציבור בחנוכה ובפורים, ומעשה שגזרו תענית בחנוכה בלוד
ב. קבלת האיסור להספיד ולהתענות בימי חנוכה ופורים על ידי העם
1. רש"י: חנוכה גלוי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצוות
2. רמב"ם: חנוכה כימי הפורים להיות יום שמחה – קיימו וקיבלו
ג. "קמייתא בטול, אחרנייתא מוסיפין?" - הוספת ימים טובים
סיכום

הקדמה

בגמרא (יח ע"ב – יט ע"ב) חלקו תנאים ואמוראים אם מגילת תענית בטלה. מגילת תענית היא רשימה של אירועים משמחים שאירעו במהלך ימי בית שני. היא מסודרת לפי מעגל השנה מניסן ועד אדר ונזכרו בה שלושים וחמישה אירועים. בימים שנזכרו במגילה אין מתענים ובחלקם גם אין מספידים. בגמרא (שבת יג ע"ב) נאמר: "תנו רבנן: מי כתב מגילת תענית? אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות". חנניה בן חזקיה היה תנא בסוף ימי הבית השני, בזמן בית שמאי ובית הלל, והוא וסיעתו היו מחבבים את הניסים וקובעים ימים טובים כדי להודות בהם לה'.

בתחילת הסוגיה צוינה מחלוקת אמוראים אם לאחר חורבן בית המקדש השני בטלה מגילת תענית ואין מציינים תאריכים אלו או שהיא לא בטלה. בסוף הסוגיה, לאחר שצוינה גם מחלוקת תנאים בעניין, נאמר שלאחר החורבן "הלכתא" היא שבטלו כל הימים שנזכרו במגילת תענית, למעט חנוכה ופורים.

בדיון בתחילת הסוגיה אם מגילת תענית בטלה, יש התייחסות בנוגע לאיסור תענית בימי חנוכה. בגמרא צוינה תוספתא שבה מסופר שגזרו תענית בחנוכה בלוד ותנאים שחיו לאחר החורבן הגיבו בחריפות רבה כלפי אותם שהתענו. אמוראים דנו בדבר ומדבריהם ניתן להבין מדוע מה שאמור במגילת תענית בנוגע לחנוכה לא בטל. בירושלמי הובא גם כן מעשה זה ושם נזכר שמה שאמור במגילת תענית בנוגע לחנוכה ופורים לא בטל.

נעיין בשאלה מדוע פורים וחנוכה שנזכרו במגילת תענית לא בטלו על פי דברי רש"י והרמב"ם, ומה המשמעות של דבריהם בנוגע לקביעת ימים טובים במהלך הדורות לקהילות, למשפחות ולכל עם ישראל, כדוגמת יום העצמאות.

א. אין גוזרין תענית ציבור בחנוכה ובפורים, ומעשה שגזרו תענית בחנוכה בלוד

בגמרא (יח ע"ב) נאמר:

> רב ורבי חנינא אמרי: בטלה מגילת תענית. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: לא בטלה מגילת תענית.

על דברי רב ורבי חנינא שאמרו שבטלה מגילת תענית, הקשה רב כהנא:

> מתיב רב כהנא: מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד. וירד רבי אליעזר ורחץ, ורבי יהושע וסיפר. ואמרו להם: צאו והתענו על מה שהתעניתם!

המעשה שנזכר בדברי רב כהנא הוא מהתוספתא (תענית ב, ו), שם נאמר שמדובר בתענית יחיד:

> תענית צבור אין מפסיקין לימים טובים הכתובים במגילה, מה שאין כן בתענית יחיד. מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד. אמרו לו לרבי יהושע וסיפר, לרבי אליעזר ורחץ. אמר להם רבי יהושע: צאו והתענו על מה שהתעניתם.

בנוגע לתענית יחיד נאמר בברייתא (תענית י ע"א-ע"ב):

> שהתחילו היחידים להתענות – מתענין שני וחמישי ושני, ומפסיקין בראשי חדשים ובימים טובים הכתובין במגילת תענית.

במגילת תענית (כ"ה בכסלו) כתוב בנוגע לתענית בחנוכה: "בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון". רבי יהושע ורבי אליעזר מחו כנגד אותם שגזרו על עצמם לצום בחנוכה, ועשו פעולות שאין עושים ביום צום. רבי אליעזר התרחץ, וכנראה הכוונה היא שהוא התרחץ בפרהסיה, וכפי שמסופר בגמרא (מגילה ה ע"ב) על רבי שרחץ בפרהסיה בקרונה של ציפורי ב"ז בתמוז כשרצה לבטא את עמדתו שיש לעקור צום זה.[1] רבי יהושע אמר להם שעליהם להתענות על מה שהתענו. רש"י (ד"ה התענו) הסביר: "כלומר תעשו תשובה". הרב יהודה אריה לייב אלתר (שפת אמת, יח ע"ב) הסביר את כוונת רש"י: "כלומר עשו תשובה – נראה מדבריו דבא לאפוקי דלא נפרש תענית ממש, אלא לומר דלא עשו כדין במה שהתענו, אבל לא שיצטרכו להתענות על זה". נראה להסביר שרש"י התכוון לומר שרבי יהושע הורה להם שעיקר התיקון הוא בתשובה על כך שהם עברו על הקביעה שאין מתענים בחנוכה ולא בצום עצמו.[2]

הקושיה של רב כהנא מהתוספתא היא, אם בטלה מגילת תענית מדוע אמרו לאותם שצמו שעליהם להתענות על מה שהתענו?[3] רב יוסף השיב: "שאני חנוכה דאיכא מצוה". חנוכה שונה

---

1 הרב אריה לייב (טורי אבן, יח ע"ב) הקשה: "רבי יהושע וסיפר. איני יודע מה ענין סיפר לתענית. וכי תענית ציבור אסור בתספורת? בשלמא רחץ דרבי אליעזר ניחא, דתענית ציבור אסור ברחיצה כדתנן בפ"ק דתענית גבי תענית ציבור של גשמים. אבל סיפר דרבי יהושע קשיא". הנצי"ב (מרומי שדה, יח ע"ב) הסביר שבגמרא (תענית י ע"ב) נאמר שאדם לא ינהג עידונין בעצמו ביום תענית, ועל כן הם מחו בכך שהם התעדנו. בנוגע לתספורת אין איסור להסתפר בתענית יחיד, אך מניעה מתספורת היא ביטוי לצער ואבלות. אסור להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב (תענית כן ע"ב, כט ע"ב), ומי שהוא אבל אינו מסתפר ואינו רוחץ (תענית יג ע"א).

2 באופן דומה נאמר בגמרא (ברכות לא ע"ב; תענית יב ע"ב) על מי שהתענה בשבת, שתקנתו היא "ליתיב תעניתא לתעניתא".

3 התוספות (ד"ה וירד רבי אליעזר ורחץ) הקשו מדוע רב כהנא לא הקשה מהאמור במשנה (יח ע"ב) שהיו שולחים שליחים "על כסלו מפני חנוכה" ומכאן שמגילת תענית לא בטלה? תוספות השיבו שהיה ניתן להשיב ששולחים השליחים כדי שידעו מתי מדליקים נרות חנוכה זכר לנס, אבל לא ניתן ללמוד מהמשנה שחנוכה הוא יום טוב שאין מתענים בו. הרשב"א חלק על התוספות וטען שאין להפריד בין מצוות הדלקת נרות חנוכה לבין איסור הספד ותענית. לפיו, רב כהנא היה יכול לשאול גם מהמשנה על השלוחין, אך מהתוספתא ברור יותר שאין מתענים בחנוכה. נראה להשיב ולהסביר את תוספות כך: אכן שלחו שליחים "על אדר מפני הפורים", אך ניתן לומר שמקיימים פורים בגלל מה שכתוב במגילת אסתר ולא בשל העובדה שפורים נזכר במגילת תענית, וכדברי רבא (מגילה ה ע"ב) שאמר שמה שכתוב "במגילת תענית – את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פוריא אינון, דלא למספד בהון... לא נצרכא אלא לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה", ורש"י (ד"ה לא נצרכא) הסביר שהדין שאסור להתענות

משאר הימים שהוזכרו במגילת תענית. הסיבה היא שההוראה במגילת תענית בנוגע לחנוכה היא קיום מצוות עשה – להדליק נרות, ולא רק שלא להספיד ולא להתענות.

על כך שאל אביי: "ותיבטיל איהי, ותיבטל מצותה!". אם כן, נבטל את חנוכה וממילא תתבטל המצווה? "אלא אמר רב יוסף: שאני חנוכה דמיפרסם ניסא". רב יוסף דחה את תשובתו הקודמת והשיב שמגילת תענית אכן בטלה, אך מה שכתוב בנוגע לחנוכה לא בטל כי "שאני חנוכה דמיפרסם ניסא". רש"י (ד"ה דמפרסם) הסביר שבעקבות קיום מצוות חנוכה פשט המועד והתקבל וכל ישראל מקיימים אותו, ולכן לא נכון לבטלו.

בסוף הסוגיה (יט ע"ב) נאמר שתנאים חלקו גם אם בטלה מגילת תענית:

> דתניא: הימים האלו הכתובין במגילת תענית, בין בזמן שבית המקדש קיים, בין בזמן שאין בית המקדש קיים – אסורין, דברי רבי מאיר.
> רבי יוסי אומר: בזמן שבית המקדש קיים – אסורין, מפני ששמחה היא להם. אין בית המקדש קיים – מותרין, מפני שאבל הוא להם.

מסקנת הגמרא היא:

> והלכתא: בטלו, והלכתא: לא בטלו. קשיא הלכתא אהלכתא!
> לא קשיא; כאן בחנוכה ופורים, כאן בשאר יומי.

בירושלמי (תענית ב, יב; מגילה א, ד; נדרים ח, א) נאמר:

> אמר רבי יוחנן: אמש הייתי שונה "מעשה שגזרו תענית בחנוכה בלוד. ואמרו עליו על רבי אליעזר שסיפר, ועל רבי יהושע שרחץ. אמר להם רבי יהושע: צאו והתענו על מה שהתעניתם". ואת אמר בטלה מגילת תענית? אמר רבי בא: ואפילו תימר בטלה מגילת תענית, חנוכה ופורים לא בטלו.
> ....רבי יעקב בר אחא מפקד לספרייה: אין אתת איתא מישאלנכון, אימרין לה בכל מתענין, חוץ משבתות וימים טובים וראשי חדשים וחולו של מועד וחנוכה ופורים.

בירושלמי לא נומק מדוע חנוכה ופורים לא בטלו. רבי יעקב בר אחא אמר לסופריו שאם נשים ישאלו באילו ימים מותר להתענות, יענו להם שכל השנה מותר למעט כמה ימים ובהם חנוכה ופורים.

על כך שאין גוזרים תענית ציבור בחנוכה ופורים נאמר במשנה (תענית טו ע"ב):

> אין גוזרין תענית על הצבור בראש חודש בחנוכה ובפורים, ואם התחילו אין מפסיקין, דברי רבן גמליאל. אמר רבי מאיר: אף על פי שאמר רבן גמליאל אין מפסיקין, מודה היה שאין משלימין.

אין גוזרים לכתחילה לצום בראש חודש, בחנוכה ובפורים. אך אם הציבור התחילו בסדרה של צומות, לפי רבי מאיר דעת רבן גמליאל היא שצמים אך אין משלימים לצום עד סוף היום, אלא אוכלים לפני שקיעת החמה.

בהמשך התוספתא (תענית ב, ו), לאחר שצוינו דברי רבי יהושע לאותם שצמו בחנוכה, נאמר שמעשה זה שקרה בלוד היה לאחר פטירתו של רבן גמליאל:

בימי פורים "לא נצרכא במגילת תענית, שהרי כבר כתובין במגלת אסתר שאסור בהספד ותענית, אלא לאסור [של זה בזה]". כך גם היה ניתן לומר בנוגע לחנוכה שחכמים קבעו להדליק נרות זכר לנס אבל לא מפני שכתוב על חנוכה במגילת תענית. אשר על כן עדיף להקשות מתוספתא שעסקה בתענית בחנוכה.

כל זמן שהיה רבן גמליאל קיים, היתה הלכה נוהגת כדבריו. לאחר מיתתו של רבן גמליאל, בקש רבי יהושע לבטל את דבריו.
עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר: חזי אנא, בתר רישא גופא אזיל. כל זמן שהיה רבן גמליאל קיים היתה הלכה נוהגת כדבריו. עכשיו שמת אתם מבקשים לבטל את דבריו?
אמר רבי יהושע: אנו שומעין לך.
נקבעה הלכה כדברי רבן גמליאל ולא ערער אדם על דבריו.

לפי התוספתא, רבי יהושע הסכים שאם כבר גזרו תעניות ציבור ואחת מהן חלה בחנוכה, מתענים ואין משלימים. תוספתא זו מופיעה בגמרא (עירובין מא ע"א) ושם נאמר שרבי יוסי חלק וטען שאם צמים בתשעה באב שחל בערב שבת יש לצום עד הערב, "ואמר עולא: הלכה כרבי יוסי". הגמרא הקשתה מהתוספתא שבה משמע שגם רבי יהושע הודה לדברי רבן גמליאל שמתענים אך אין משלימים, ואם כן איך ייתכן שהלכה כרבי יוסי שמתענה ומשלים? תשובת הגמרא: "בדורו של רבן גמליאל עבוד כרבן גמליאל, בדורו של רבי יוסי עבוד כרבי יוסי". רבי יוסי היה לאחר רבן גמליאל.

בהמשך הגמרא (עירובין שם) נאמר שרב יוסף אמר שהוא לא שמע שההלכה כרבי יוסי שמתענה ומשלים, ואביי השיב לו שרב יוסף עצמו לימדם שחכמים חלקו על רבן גמליאל ואמרו "מתענה ומשלים" וכדברי רבי יוסי, ודבריו נאמרו בנוגע לחנוכה ופורים.

אין סתירה בין דברי רבי יהושע שאמר לאותם שצמו שעליהם להתענות על מה שהתענו, לבין העובדה שרבי יהושע הסכים לדברי רבן גמליאל. זאת מפני שאותו צום בחנוכה בלוד היה תענית של יחידים שגזרו על עצמם צום. אמנם הביטוי הוא: "מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד", אך גם יחיד או יחידים שקובעים צום – הפעולה היא גזירה, כאמור בירושלמי (ברכות ד, ג): "רבי יונה בשם רב: אפילו יחיד שגזר על עצמו תענית...".[4] מה שנאמר שלאחר פטירתו של רבן גמליאל רצה רבי יהושע לבטל את דברי רבן גמליאל, נראה שהכוונה היא שרבי יהושע סבר שיש לפסוק שגם אם גזרו תענית ציבור יש להפסיק את הצום (כך ע"פ עירובין שם תוד"ה מודה), וכפי שהוא אמר לאותם יחידים שצמו בחנוכה. אך לאחר דבריו החריפים של רבי יוחנן בן נורי חזר בו רבי יהושע וקיבל את דבריו של רבן גמליאל בנוגע לתענית ציבור שמתענים אך אין משלימים. רבי יוסי חלק ואמר שבתענית ציבור בחנוכה ופורים מתענה ומשלים, ועולא פסק כמותו.

אין דיון כלל בתלמודים על כך שמגילת תענית לא בטלה בנוגע לפורים, מפני שתוקפו של פורים לדורות איננו בשל היותו כתוב במגילת תענית, אלא בשל האמור במגילה (אסתר ט, כז):

קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה.

"קיימו וקבלו" – העובדה שעם ישראל קיבלו על עצמם את ימי הפורים ומצוותיהם, היא שהביאה לכך שפורים לא התבטל. על הקבלה של עם ישראל נאמר (שם כב): "לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים". מרדכי ואסתר נתנו גם תוקף מלכותי לקבלה זו (שם כח-לב), אך הבסיס הוא הקבלה של העם.[5]

---

4 הרב יעקב עמדין (יח ע"ב) העיר: "זהו דבר תמוה שגזרו תענית ציבור בלי ידיעת שני גדולי עולם רבי אליעזר ורבי יהושע". כאמור, אין מדובר על תענית ציבור, אלא על תענית של יחידים שגזרו על עצמם.

5 בירושלמי (מגילה א, ה) מתואר שיח בין מרדכי ואסתר ובין החכמים שיסכימו להעניק תוקף הלכתי לימים הללו, ובגמרא (מגילה ז ע"א) שיח דומה וכן גם על הכנסת המגילה לספרי המקרא. "קבעוני לדורות", ו"כתבוני לדורות". בגמרא (יומא כט ע"א) נאמר שאסתר סוף כל הניסים שניתנו להיכתב. כך פירשו: הרב אריה לייב ממיץ (טורי אבן, מגילה ז ע"א); הרב חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א (ברכי יוסף, אורח חיים סי' תרפח, א), התאים את דרשות החכמים בירושלמי ובבבלי, וגם לדבריו אסתר ניהלה דיון

רבנו ניסים (ר"ן, יט ע"ב; ה ע"א בדפי הרי"ף) הסביר את הגמרא: "כאן בחנוכה ופורים. כיון דמיפרסם ניסייהו לא בטלי". אחר כך הקשה: "וא"ת כיון דלחנוכה ופורים לא בטלה מגלת תענית היאך מתענים ביום שלפני הפורים?", זאת על פי האמור בגמרא שם שאין מתענים בימים שקודמים לימים הנזכרים במגילת תענית. תשובת הר"ן: "איכא למימר משום דהוי דבר קבלה ודברי קבלה כדברי תורה דמו, והוי ליה כשבתות וימים טובים שהן עצמן אסורין, לפניהם ולאחריהם מותרים". ההדגש הוא שפורים הוא "דבר קבלה" – נזכר בתנ"ך, אך יש צורך שבפועל עם ישראל יקיים את הימים הללו וכפי שאכן היה לאורך כל הדורות, וכך פורים התפרסם ולדורות.

"ביטול מגילת תענית" – לא נאמר שהיה מי שקבע שימים אלו מבוטלים. משמע שימים אלו, למעט חנוכה ופורים, בטלו מאליהם כי הם לא התפרסמו ולא פשטו בכל ישראל.

ב. קבלת האיסור להספיד ולהתענות בימי חנוכה ופורים על ידי העם

1. רש"י: חנוכה גלוי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצוות

מה כוונת רב יוסף באומרו: "שאני חנוכה דמיפרסם ניסא"? רש"י (ד"ה דמפרסם ניסא) הסביר:

> שאני חנוכה דמיפרסם ניסא – כבר הוא גלוי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצוות, והחזיקו בו כשל תורה, ולא נכון לבטלו.

מצוות חנוכה – הדלקת נרות ואמירת הלל – התפרסמו והתקבעו בכך שבפועל עם ישראל מקיימים אותן ומתייחסים אליהן כאל מצוות דאורייתא.[6] חכמים הם אלו ש"לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה" (מגילת תענית – כ"ה בכסלו; שבת כא ע"ב), אך אין מספיק לקבוע, אלא צריך שהעם יקבלו זאת על עצמם וכפי שאכן אירע. אשר על כן לא נכונה הצעתו של אביי לבטל את מצוות חנוכה.

נראה להסביר שהעובדה שעם ישראל קיבלו על עצמם את ימי חנוכה ומצוותיו, היא הסיבה שהתגובה לאותם שצמו בחנוכה הייתה חמורה כל כך: "צאו והתענו על מה שהתעניתם". רבנו חננאל (יח ע"ב) הסביר: "צאו והתענו על מה שהתעניתם – כלומר עברתם". נראה להסביר שהם עברו על קבלת הציבור. עם ישראל קיבל על עצמו לקיים את ימי החנוכה וחלק מתוכן ימי החנוכה הוא שלא להתענות ולא להספיד. הרא"ה קוק (מצות ראיה, אורח חיים סי' תרפו, א [עמ' פז]) העיר שרבי יהושע היה צריך לפנות לאותם שגזרו את הצום ולומר להם 'צאו והתענו על מה שגזרתם', אך הוא פנה לאותם שצמו מפני שלא בטלה מגילת תענית, כי עם ישראל קיבל על עצמו את שכתוב בה בנוגע

בשני נושאים. כך כתב גם הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, א, סי' יד). לדברי הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("כיבוד ועונג שבת", שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל, א, עמ' סז-סח) המגילה מעידה שימי הפורים התקבלו על ידי העם, והדיון על הכללת המגילה בכתבי הקודש נועד להעלות את מעמד ימי הפורים ולתת להם רמת מחויבות גבוהה יותר, שהרי מעתה הם יחולו על כל ישראל בתורת דבר ה' המחייב.

בשני הנושאים הללו הם השיגו את מבוקשם, וייתכן שהדבר נרמז בפסוק "ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה ונכתב בספר" (אסתר ט, לב): "ומאמר אסתר קים" – דבריה התקיימו והתקבלו, הן ב"דברי הפורים האלה" – קביעת ימי הפורים, הן ב"נכתב בספר" – הכללת המגילה בין ספרי המקרא. על הליך קביעת ימי הפורים לדורות ראה בהרחבה בספרי: "קביעת ימי הפורים כימים טובים – הזמנים והמקומות", זמני יהודה וישראל, עמ' 436-462. על מעמדה של מגילת אסתר ראה בהרחבה בספרי: "מגילת אסתר – איגרת, מגילה, ספר", באר יהודה – בבא בתרא, עמ' 305-316.

6 ראה: הרב נתן געשטטנר (שו"ת להורות נתן, ד סי' סג, ה).

לחנוכה. כאמור לעיל, מדובר היה על תענית של יחידים ולא היה תנא או רב שגזר לצום בחנוכה, ולכן רבי יהושע פנה לאותם שצמו.

2. רמב"ם: חנוכה כימי הפורים להיות יום שמחה – קיימו וקיבלו

בנוגע לאיסור תענית בחנוכה ופורים כתב הרמב"ם (הל' תעניות א, ט):

> ולא יתענה בשבתות ולא במועדות ולא בראשי חדשים ולא בחנוכה ופורים.

הרמב"ם (הל' נדרים ג, ט) פסק:

> ...הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו... פגע בו חנוכה ופורים, ידחה נדרו מפני הימים האלו, הואיל ואיסור הצום בהם מדברי סופרים, הרי הן צריכין חזוק, וידחה נדרו מפני גזירת חכמים.

נעיין בדברי הרמב"ם בנוגע לאיסור הספד ותענית בפורים ואחר כך בחנוכה, ובקשר בין המועדים הללו ובתכניהם על פי דרכו.

[א] פורים

הרמב"ם (הל' מגילה ב, יג) הרחיב מאוד בנוגע לאיסור להתענות ולהספיד בפורים:

> שני הימים האלו שהן ארבעה עשר וחמשה עשר, אסורין בהספד ותענית לכל אדם בכל מקום בין לבני כרכין שהן עושין חמשה עשר בלבד, בין לבני עיירות שהן עושין ארבעה עשר בלבד.
> ושני הימים אסורין בהספד ותענית באדר הראשון ובאדר השני.
> אנשי כפרים שהקדימו וקראו בשני או בחמישי הסמוך לפורים מותרים בהספד ותענית ביום קריאתן ואסורין בהספד ותענית בשני הימים האלו, אף על פי שאין קוראין בהן.

הרמב"ם חזר שלוש פעמים (!) על כך שבימים הללו, י"ד וט"ו באדר, שבהם מציינים את פורים אסור להתענות ולהספיד, וכן כתב שאסור להתענות ולהספיד באדר ראשון בשנה מעוברת. מדברי הרמב"ם בהלכה שאחריה (שם יד) ניתן להבין מדוע:

> מצות יום ארבעה עשר לבני כפרים ועיירות ויום חמשה עשר לבני כרכים **להיות יום שמחה ומשתה**...

מהותם של ימי הפורים היא "להיות יום משתה ושמחה". משתה – לאכול ולא להתענות, שמחה – ולא להספיד.[7] הרמב"ם ביסס דבריו על כך שכמה פעמים מופיע במגילה השורש עש"ה בנוגע לימי הפורים כימי משתה ושמחה. התוכן של ימי הפורים היה בעקבות יוזמה של העם (אסתר ט, יז-יט):

> ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו **ועשה אתו יום משתה ושמחה.** והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו **ועשה אתו יום**

---

7 בגמרא (פסחים סח ע"ב) נאמר: "אמר רב יוסף: הכל מודים בפורים דבעינן נמי 'לכם' [=שמחה במאכל ומשתה]. מאי טעמא? 'ימי משתה ושמחה' כתיב ביה. מר בריה דרבינא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא, לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי". הגמרא נימקה: "פוריא – 'ימי משתה ושמחה' כתיב". הראב"ד (כתוב שם, פסחים יח ע"ב בדפי הרי"ף) פירש שמר בריה דרבינא היה מתענה בכל שני וחמישי במשך כל השנה, גם בימים טובים, למעט אותם שלושה תאריכים שצוינו. ראה בשיעור ו: כל האוכל ושותה בתשיעי... כאלו התענה תשיעי ועשירי.

> **משתה ושמחה**. על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות **עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב**...
> קימו וקבל וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות **עושים** את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה. והימים האלה נזכרים **ונעשים** בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם.[8]

אחר כך גם מרדכי היהודי קבע (שם כב) **"...לעשות אותם ימי משתה ושמחה"**. מרדכי היהודי לא הגדיר את הימים הללו כימים טובים, ורבה בנו של רבא אמר שהמשמעות של "יום טוב" בהקשר זה היא איסור מלאכה, כאמור בגמרא (מגילה ה ע"ב):

> רבה בריה דרבא אמר... הספד ותענית קבילו עלייהו, מלאכה לא קבילו עלייהו. דמעיקרא כתיב: "שמחה ומשתה ויום טוב", ולבסוף כתיב: "לעשות אותם ימי משתה ושמחה", ואילו יום טוב לא כתיב.

עם ישראל הם שקיבלו על עצמם שלא להספיד ושלא להתענות, אלא לעשותם ימי משתה ושמחה, ובנוסף חובות ייחודיות – משלוח מנות ומתנות לאביונים. לא נזכר בפסוקים מקרא מגילה, ואכן מקרא מגילה הוא תקנה של הנביאים, כאמור בגמרא (מגילה יד ע"א):

> תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה.

בתוספתא (סוטה ז, ג) נאמר שעם ישראל קיבל על עצמו מצווה זו:

> "ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת. כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט, יג-יד).
> אין לי אלא "אתכם", מנין לדורות הבאים אחריכם ולגרים שנתוספו עליכם? תלמוד לומר "ולא אתכם לבדכם" אלא "ואת אשר איננו פה עמנו היום".
> אין לי אלא מצות שנצטוו ישראל על הר סיני, מנין לרבות מקרא מגילה?[9] תלמוד לומר "קיימו וקבלו... ולא יעבור" (אסתר ט, כז).

היה צורך לרבות רק מקרא מגילה ולא את המצוות הנוספות של פורים, כי את המצוות האחרות הם יזמו מעצמם. מקרא מגילה הוא תקנת נביאים ועל כן צוין שגם את המצווה הזאת העם קיבלו. הקבלה של כל המצוות של פורים נזכרו בדרשה של רבא (שבת פח ע"א):

---

8 הרב יוסף קארו (כסף משנה שם) הוסיף: "דדינא שרוב ציבור יכולין לעמוד בעינן לעולם ואם יהיה זמן שאין הציבור יכולין לעמוד אז אינה תקנה. ולפי זה זהו ביאור הכתוב, ד'נעשים בכל דור ודור' – כדברי הכסף משנה שהתקנה פשטה בשעתה ובכל דור ודור, 'ומשפחה ומשפחה' – דפשטה בכל ישראל, על כן "לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם". הרב יצחק זאב סולובייצ'יק (חדושי הגרי"ז סי' קצז) שאל מה הדגש בפסוק שהימים הללו "נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר"? תשובתו היא שהרמב"ם (הל' ממרים ד, ז) כתב שבתקנת בית דין צריך שני תנאים: א. שרוב הציבור יכולים לעמוד בה; ב. שהתקנה פשטה בכל ישראל, ואז יש לה כוח של תקנה קיימת.

9 בגמרא (שבועות לט ע"א) מופיעה התוספתא אך שם הגרסה היא: "ואין לי אלא מצוה שקיבלו עליהם מהר סיני, מצות העתידות להתחדש, כגון מקרא מגילה, מנין?".

"ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות יט, יז). אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם.

אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא.

אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב "קימו וקבלו היהודים", קיימו מה שקיבלו כבר.

הרמב"ן (שבת שם) הסביר את משמעות קבלת התורה במעמד הר סיני ומה קרה אחר כך כשעברו על האמור בתורה וה' הגלה את עם ישראל מהארץ, ואת משמעות קבלה זו כשחזרו לארץ לאחר הגלות:

כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמם וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות, והיינו בימי אחשורוש שהוציאם ממות לחיים והיה זה חביב עליהם מגאולה של מצרים.

התוספת של מצוות פורים היא ביטוי לכך שגם המצוות שנאמרו בהר סיני רצויות להם.[10] אחר כך הם גם קיבלו על עצמם להתחדש ולהתחזק בקיום תורה ומצוות – איסור נישואי תערובת ואיסור מסחר בשבת (נחמיה י, לא-לב), וכן התחייבות לקיים מצוות שלא קיימו בגלות וכעת עם שיבתם לארץ ובניין המקדש יש לקיימן כנדרש: לשמור שמיטה, להביא תרומות למקדש, להקריב קרבנות במקדש, להביא ביכורים ולהפריש תרומות ומעשרות (שם לג-מ).

[ב] חנוכה

הרמב"ם (הל' חנוכה ג, א-ב) תיאר את נס חנוכה וכתב (שם ג) על האיסור להספיד ולהתענות בימי חנוכה:

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו, ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס, וימים אלו הן הנקראין חנוכה. והן אסורין בהספד ותענית – כימי הפורים. והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים – כקריאת המגילה.[11]

מדוע הוסיף הרמב"ם שאסור להתענות בחנוכה "כימי הפורים", ושהדלקת הנרות מדברי סופרים "כקריאת מגילה"? גם בהלכה אחריה (שם ד) הקביל הרמב"ם שוב בין קריאת מגילה לבין הדלקת נר חנוכה: "כל שחייב בקריאת המגילה, חייב בהדלקת נר חנוכה".

---

10 בעניין זה הרחיב המהר"ל (נצח ישראל, פרק יא; תפארת ישראל, פרק לב; אור חדש, הקדמה [עמ' מז]); אסתר ט, כז).

11 הרב יוסף דב סולובייצ'יק (חדושי הגרי"ד סי' ט) [בנו של הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הגרי"ז] העיר על דברי הרמב"ם שכתב "וימים אלו הן הנקראים חנוכה". מדוע מילים אלו חשובות בתוך ההלכה, ומדוע אחר כך כתב הרמב"ם: "והן אסורין בהספד ותענית, והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה"? לפיו "מוכח מזה דאיכא בהימים חלות שם מיוחד דנקראים ימי חנוכה, ומשום זה אסורים בהספד ותענית ויש בהם מצוה דהדלקת הנרות". לפיו המקור לדברי הרמב"ם הוא השיח בין אביי לרב יוסף בסוגייתנו. לדבריו חכמים קבעו שימים אלו הם ימי הודאה, ובכך העניקו "חלות" מיוחדת לימים הללו. התוצאה של אותה "חלות" היא שאסור להספיד ולהתענות, והשלב הבא הוא הקביעה להדליק נרות חנוכה. לפיו הבסיס לדברי הרמב"ם הללו הוא בסוגייתנו בדברי רב יוסף: "שאני חנוכה דמיפרסם ניסא". ואולם לא נראה שכוונת הרמב"ם היא שיש "חלות" על הימים והתוצאה היא איסור הספד ותענית והחובה להדליק נרות. הרמב"ם הזכיר כמה פעמים בדבריו בהלכות מגילה וחנוכה את ימי הפורים וימי חנוכה כתואר ולא כ"חלות".

נראה שהרמב"ם רצה להדגיש שמה שעמד מול חכמים כשהם תיקנו את ימי חנוכה הוא התקנה של פורים. הרמב"ם כתב שימי חנוכה הם "ימי שמחה והלל" ולימד שהאופי של הימים הללו הוא כימי פורים ועל כן אסור להתענות. אמנם לא נאמר בחנוכה שיש לקיים משתה.[12]

תוכן מצוות היום בפורים – מקרא מגילה – זהה לתוכן מצוות היום בחנוכה – הדלקת נרות. בשתיהן המטרה היא שבח והודאה לה'.[13] בנוגע לפורים כתב הרמב"ם (מניין המצוות הקצר, בסופו):

> שהנביאים עם בית דין תקנו וצוו לקרות המגלה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועינו, כדי לברכו ולהללו וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה "כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו" (דברים ד, ז).

בנוגע לחנוכה כתב הרמב"ם (הל' חנוכה ד, יב):

> מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד. וצריך אדם להזהר בה, כדי להודיע הנס **ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו**.

הדלקת הנרות היא ההודאה ושבח האל על הנס. הרמב"ם פתח את ההלכה וכתב: "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד". על שום מצווה אחרת לא כתב הרמב"ם משפט כזה. בעיני מי חביבה מצוות נר חנוכה, ומדוע חשוב לכתוב זאת במסגרת ההלכות של חנוכה? כמו כן מה הקשר בין היות המצווה חביבה לבין הזהירות בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל?

נראה שכוונת הרמב"ם לומר שמצוות נר חנוכה התחבבה על עם ישראל ועל כן הם קיבלו את המצווה, ומקור דבריו בדברי רב יוסף בסוגייתנו: "שאני חנוכה דמיפרסם ניסא". הקבלה של עם ישראל הייתה להדליק נרות על מנת להודיע על הנס ובכך לשבח את ה'. הרמב"ם לא כתב בהלכות חנוכה שיש לפרסם הנס במובן של הצגה חיצונית, אלא לפי הרמב"ם הפרסום הוא ההודאה והשבח לה'.[14]

נראה להסביר שהרמב"ם פירש את דברי רב יוסף כך: שאני חנוכה שעם ישראל מחבב מאוד את המצווה להדליק נרות וקיבלו על עצמם להודות ולשבח את ה' על הנס שקרה, ובשל כך אין צמים ואין מתענים בימים מהותם הוא שבח והודאה לה', ועל כן רבי יהושע אמר להם לשוב בתשובה על מה שהתענו בחנוכה.

ייתכן עוד שהרמב"ם השתמש בביטוי "מצוה חביבה" בנוגע לנרות חנוכה בעקבות דברי הגמרא (שבת יג ע"ב) שבהם פתחנו בנוגע למגילת תענית: "תנו רבנן: מי כתב מגילת תענית? אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו **מחבבין** את הצרות". רש"י (ד"ה מחבבין את הצרות) כתב: "שנגאלין מהן, **והנס חביב עליהן, להזכירו לשבחו של הקדוש ברוך הוא, וכותבין ימי הנס לעשותן יום טוב**, כגון

---

12 הטור (אורח חיים סי' תרע) כתב בשם המהר"ם מרוטנבורג "שריבוי הסעודה שמרבים בהם הן סעודת הרשות, שלא קבעו אלא להלל ולהודות ולא משתה ושמחה". כך פסק גם השולחן ערוך (שם ב). נושאי הכלים (שם) דנו מדוע לא קבעו משתה בחנוכה כמו שקבעו בפורים.

13 הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, רמב"ם הל' מגילה וחנוכה, מבוא, עמ' תב).

14 ראה בהרחבה בספרי: "פרסום הנס ברבים – הודאה לה'", זמני יהודה וישראל, עמ' 399-412.

אלין יומין דלא להתענאה בהון...".[15] אכן, מצוות נר חנוכה התחבבה על ישראל, ועל כן היא לא בטלה כמו הימים האחרים שנזכרו במגילת תענית.[16]

רש"י והרמב"ם פירשו באופן דומה את המעמד של חנוכה שהתקבל על ידי עם ישראל. רש"י הדגיש שבפועל עם ישראל נהגו לקיים את המצווה של חנוכה והחזיקו בה כשל תורה ולכן חנוכה לא התבטל, והרמב"ם הוסיף עוד שאין מדובר רק על קבלה, אלא על מצווה שהתחבבה באופן מיוחד על העם. כאמור לעיל, קביעת ימי הפורים כימי משתה ושמחה, ומצוות היום – מתנות לאביונים ומשלוח מנות – היו יוזמות של העם, ועליהן הוסיפו חכמים מקרא מגילה וגם מצווה זו התקבלה ברצון.[17]

ג. "קמייתא בטול, אחרנייתא מוסיפין?" - הוספת ימים טובים

במהלך הסוגיה הקשתה הגמרא פעמיים (יח ע"ב; יט ע"א): "קמייתא בטול, אחרנייתא מוסיפין?". איך ייתכן שמגילת תענית בטלה ובכל זאת הוסיפו עוד ימים טובים ובעיקר אחר החורבן. משאלה זו משמע שאין להוסיף ללוח השנה עוד מועדים כגון אלו שנזכרו במגילת תענית, אך בכל זאת גם לאחר החורבן קבעו ימים טובים שלא נזכרו בסוגייתנו. בגמרא (תענית לא ע"א) אמר רב מתנה שמציינים את ט"ו באב מאחר שביום זה הובאו הרוגי ביתר לקבורה, והבאתם לקבורה אירעה שנים רבות אחר החורבן (מרד בר כוכבא פרץ 62 שנה אחרי חורבן הבית ונמשך כשלוש שנים, וחלף מספר שנים לא ידוע עד שהובאו הרוגי ביתר לקבורה). בתוספתא (תענית ג, ו) אמר רבי אלעזר בר צדוק: "אני הייתי מבני בניו של סנואה בן בנימן ואירע תשעה באב להיות בשבת ודחינוהו עד לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו היה". ברייתא זו נזכרה גם בגמרא (עירובין מא ע"א; תענית יב ע"א) ורש"י (עירובין שם ד"ה מבני סנאב) כתב: "משפחה היא משבט בנימין, שנפל להן גורל לקרבן עצים בעשרה באב בימי עזרא, **ויום טוב היה להם לעולם**". רבי אלעזר בר צדוק חי לאחר החורבן (סוכה מד ע"א רש"י ד"ה דלא). התוספות (תענית שם ד"ה התם) כתבו שרבי אלעזר בר צדוק סבר כמו אותה דעה שמגילת תענית לא בטלה. אמנם הרמב"ם (הל' כלי המקדש ו, ט) כתב שהיום שבו הביאו אותן משפחות עצים למערכה, הם "היו מקריבין עולות נדבה וזהו קרבן העצים,

---

15 גם התוספות (סוכה מו ע"א ד"ה הרואה נר) השתמשו בביטוי "חביב" בהקשר לנרות חנוכה: "הרואה נר של חנוכה צריך לברך – בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס".

16 הרב אברהם דב אויערבך (פתחי אברהם, חנוכה, עמ' פז-פח) ראה בדברי הרמב"ם הללו "מצות נר חנוכה מצוה חביבה" הסבר לדברי רב יוסף, אם כי הוא הסביר באופן שונה: "מצות חנוכה היא חביבה משום שיש בעצם המצוה פרסום הנס שמביא את האדם להודות ולהלל".

17 הרב יעקב עמדין (סידור בית יעקב, שער המפקד, מבוא, א, עמ' 222) הסביר את המחלוקת בין התנאים והאמוראים: "מגילת תענית דאית לה דין דברי סופרים כמו שאר תורה שבעל פה, שחל חיובה על כל ישראל וקבילו להו כולהו. מיהו חזקיה בן גוריון וסיעתו לדריהו לחוד הוא דתקון, ולבתר הכי רשות הוא. ואיפלגו בה אי קבילו עלייהו תו בתר הכי, או לא". דברים דומים כתב הרב יעקב עמדין במקום אחר (מור וקציעה, שולחן ערוך אורח חיים סימן תכט) ושם ניסח זאת כך: "שלא נכתבה מגילת תענית רק לשעתה, וחזקיה בן גרון וסיעתו לדריה הוא דתקון, שהיו מחבבין הצרות, ובדורו פשטה גזרתו בכל ישראל. ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה". חנוכה ופורים התקבלו על ידי עם ישראל לאורך הדורות, ועל כן בנוגע לחנוכה ופורים לא בטלה מגילת תענית.

והיה להם **כמו יום טוב**, ואסורין בו בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה ודבר זה מנהג".[18] בנוסף, במהלך הדורות יש קהילות ומשפחות שקבעו לעצמם ימים טובים בשל ניסים שאירעו להם.[19]

הרב חזקיה די סילוה (פרי חדש, אורח חיים סי' תצו, יד) כתב שכל אותם ימים טובים וסעודות שנקבעו לאחר החורבן הם רשות ואין עליהם שם יום טוב, כי בטלה מגילת תענית ואין להוסיף ימים, כאמור בסוגייתנו: "קמייתא ביטול אחרנייתא מוסיפין". אמנם הרב שלמה לוריא (ים של שלמה, בבא קמא, ז סי' לז) כתב שכל סעודה שיש בה פרסום מצווה או פרסום הנס כדי ליתן שבח והודיה למקום נקראת סעודת מצווה.

הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, או"ח סי' קצא) ציין לדברי הפרי חדש וכתב שאינו מסכים עמו, מפני שלמסקנת הגמרא בסוגייתנו הקריטריון הוא התפרסמותו והתקבלותו של אותו יום טוב בעם ישראל וכפי שנאמר על חנוכה "משום דמיפרסם מצותה". עוד כתב החתם סופר:

> מיהו נראה לי בלאו הכי דלא אמרו שלא להוסיף אלא דומיא דהנך שפשטו בכל ישראל, אבל עיר אחת ומדינה אחת בפני עצמה אינו דומה להנך ומותר בלי פקפוק. מיהו נראה דהיינו דוקא ממיתה לחיים דומיא דמרדכי ואסתר, אבל בפדות משארי צרות לא.

דברים דומים כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, יורה דעה סי' ריד, לז):

> דהגמרא לא אמרה רק שאין להוסיף לכל ישראל יומי דניסי לעשות זכרון ליום הזה דוגמא דחנוכה ופורים, אבל יחידים או עיר אחת יכולים לעשות זכרון להנס שאירע להם ולתת על זה שבח והודאה לד' יתברך.[20]

לכאורה הסבר זה קשה. יחידים או עיר אחת יכולים לקבוע לעצמם יום טוב על נס שאירע להם, אך אם אירע נס לכלל ישראל, אי אפשר לקבוע יום טוב? אתמהה.[21]

הרב משולם ראטה ("בענין אם לומר הלל ושהחיינו ביום העצמאות", שו"ת קול מבשר, א, סי' כא) ציין לדברי החתם סופר הללו ולתשובה נוספת שלו (אורח חיים סי' קסג) וכתב שהנס עם קום מדינת ישראל "נוגע לציבור של כלל ישראל" ויש כאן פדיון מעבדות לחירות וגם הצלה ממוות לחיים:

> ויש כאן פדיון מעבדות לחירות שנגאלנו משיעבוד מלכיות ונעשינו בני חורין והשגנו עצמאות ממלכתית, וגם הצלה ממיתה לחיים שנצלנו מידי אויבינו שעמדו עלינו לכלותנו. בודאי חובה עלינו לקבוע יום טוב.

הרב שלמה גורן ("יום העצמאות לאור ההלכה", תורת המועדים, עמ' 574-576) כתב שדברי החתם סופר אמורים:

---

18 הרא"ה קוק (מצות ראיה, אורח חיים סי' תרפו, א-ב [עמ' פו-פח]) כתב שמהירושלמי (פסחים ד, א) משמע שיום הבאת קרבן הוא יום טוב מהתורה, "אם כן יש לומר שמשום הכי הוי יום טוב גם לאחר החורבן, משום מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד לא נהגנו בו יום טוב השתא נמי לא ננהוג כדמצינו (ביצה ה ע"ב) אשתקד מי לא אכלנו ביצה ביום טוב שני".

19 הרמב"ם עצמו קבע ימים טובים לו ולמשפחתו: בג' בסיון – כשהגיע לנמל עכו ועלה לארץ לאחר שניצל מטביעה בים; בו' במרחשון – היום שבו היה בירושלים ונכנס לבית הגדול והקדוש והתפלל בו; בט' במרחשון – כשהגיע למערת המכפלה בחברון והתפלל שם. דברי הרמב"ם הללו מופיעים בסוף פירושו למסכת ראש השנה. ראה גם: אגרות הרמב"ם (מהד' הרב יצחק שילת, עמ' רכד-רכה).

20 כך כתבו גם: הרב אברהם דאנציג (חיי אדם, כלל קנה, מא); הרב יוסף חיים דוד אזולאי, החיד"א (מערכת גדולים, אות ע', רבי עובדיה מברטנורא) ועוד.

21 על החובה לומר הלל על נס שנעשה לכלל ישראל ראה בהרחבה בספרי: "הלל – לגאולת כל ישראל אומרים אותו לעולם", באר יהודה – סוכה, עמ' 377-390.

> בניסי ה' וישועתו לישראל בגולה, המהווים אמנם הצלה פורתא ויציאה ממות לחיים, אבל אינם מביאים שינויים מכריעים במעמדו ובעתידו של העם. אבל נסי ה' שהתרחשו בארץ הזאת במלחמת הקוממיות הם חורגים ממסגרת הנסים הגלויים והנסתרים שזכינו להם בגולה. כיבושה של ארץ ישראל, התחלת הגשמת חזון של קיבוץ גלויות והקמת שלטון יהודי עצמאי... – עליה ועל כיוצא בזה אמרו חכמים שכל אותם הימים טובים הקשורים עם מסכת גאולים לא בטלו כאמור במסכת ראש השנה (יח ע"ב) "בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה" ובודאי שחייבים אנו לקבוע יום טוב לששון ולשמחה על כל אשר גמלנו ה' לטובה.

הרב משה צבי נריה ("תוספת ימי שמחה לישראל", צניף מלוכה, עמ' 103) השיב באופן דומה בנוגע לדברי החתם סופר:

> בארץ ישראל היה זה פדיון מעבדות לחרות ולא עוד אלא שהיתה כאן הצלה ממיתה לחיים ממש בחסדי ה' אשר גברו עלינו, ודאי שמותר להוסיף ולקבוע יום טוב עלינו ועל דורותינו.[22]

נראה להוסיף ולהסביר כדבריו הראשונים של החתם סופר ועל בסיס דברינו לעיל. מגילת תענית בטלה כי הימים הטובים שנזכרו שם לא התפרסמו ולא התפשטו, למעט חנוכה ופורים, וכפי שהוסבר לעיל. יש להניח שהיה זה בהדרגה מזמן הבית ולאחריו בתקופת התנאים והאמוראים, ולכן הם חלקו אם המגילה בטלה, עד ההכרעה "הלכתא" – מגילת תענית בטלה למעט חנוכה ופורים.[23]

גם ימים טובים שקהילות ומשפחות קבעו לעצמם על ניסים שקרו להם, מחזיקים מעמד אם הם מתפשטים ומתקבלים על ידי הקהילה והמשפחה. ייתכן שבמשך עשרות או אף מאות שנים יהיו שימשיכו ויעשו יום טוב, אך אם לא יהיו מי שימשיכו לציין את הימים הללו הם יתבטלו מאליהם, וכפי שאירע לרוב המוחלט של האירועים שנזכרו במגילת תענית, וגם לימים טובים וימי "פורים" של קהילות ומשפחות – פורים צפת, פורים חברון, פורים טבריה, פורים מצרים, פורים פרנקפורט, פורים סרגוסה ועוד. במהלך הדורות הפסיקו לקיים אותם מסיבות שונות (בעלי הנס נפטרו, הקהילה התפרקה וכד'), וממילא הם התבטלו. כמו כן, חלק מימי פורים של הקהילות הללו לא היו רק על הצלה ממוות לחיים אלא גם על הצלות וניסים אחרים.[24]

מכאן שניתן לקבוע יום טוב על נס שאירע לקהילה או לכלל ישראל, ותוקפו תלוי בהתפשטותו ובהמשך קיומו, וכמו ימי חנוכה וימי פורים. בדורנו זה נוסף יום העצמאות כיום הודאה על ניסי מלחמת השחרור (תש"ח), "מעטים מול רבים" וישיבת עם ישראל כריבון במדינתו בארצו. הוא מצוין בלוח השנה כיום טוב, הוא התפרסם והתפשט ורוב עם ישראל חוגגים ושמחים בו, ויש גם תפילות

---

22 בהרחבה בספרי: "יום עצמאות ויום ירושלים במשנת הרב משה צבי נריה", חגי יהודה וישראל, עמ' 416-403.

23 הרי"ף (תענית ו ע"ב בדפי הרי"ף) ובעקבותיו רבנו אשר (רא"ש, תענית ב, כד) כתבו: "והאידנא בטלה מגילת תענית, האידנא בימי האמוראים קאמר". הרב יצחק מינקובסקי (קרן אורה, תענית יח ע"ב) כתב על דברי הרא"ש שהרי היו תנאים וגם אמוראים שחלקו וסברו שמגילת תענית לא בטלה, כגון: "רבי יהושע בן לוי ורבי יוחנן (ר"ה י"ח ע"ב), וסתמא דהש"ס הוא דפסיק הלכתא דבטלה". נראה להסביר שכוונתו היא ל"הלכתא" שנזכרה בסוף סוגייתנו שהיא ביטוי של אמוראים אחרונים או אף הסבוראים.

24 הרב ישכר תמר (עלי תמר, סוטה ט, יב) ציין לדברי הפרי חדש והחתם סופר וכתב שכל הקהילות "לא עשאו יום טוב סתם על נס שאירע להם, רק קראו להם 'פורים' של אותה קהילה על נס של הצלת הקהילה ממות לחיים, ואחרי שאף שמגילת תענית בטלה, פורים לא בטל. יתכן גם כן שיתקנו פורים של הקהילה לדורות לזכר הצלת הקהילה". הוא ציין ימי פורים של קהילות, והדגיש שהם לא קראו לימים אלו ימים טובים כי אם פורים, וכאמור בסוגייתנו בנוגע לפורים שמגילת תענית לא בטלה. יש להעיר שאין הבדל מהותי אם מכנים את שם היום פורים או יום טוב. פורים המקורי הוא רק הנס שעליו מסופר במגילת אסתר והוא הושאל לניסים אחרים שאירעו לקהילות ומשפחות. כמו כן חלק מהימים שנקבעו הם בשל ניסים אחרים ולא רק הצלה ממוות לחיים.

מיוחדות והלל שנאמרים ביום זה. לעומת זאת יום שחרור ירושלים שנקבע בעקבות הניצחון על אויבי ישראל במלחמת ששת הימים (תשכ"ז) ושיבת עם ישראל לירושלים העתיקה ולחבלי ארץ נוספים, לא התפשט ולא התפרסם כמו יום העצמאות. הוא התפשט רק בציבור מסוים, שמציין וחוגג יום זה בתפילה והודאה, אך הרוב לא. מעין קהילה שמציינת נס ויום שמחה, הגם שכאן מדובר על נס של כלל ישראל.

נראה שסיבת ההבדל בין הימים בהתפשטותם ופרסומם נעוץ בכך שאת יום העצמאות קבעה המדינה כיום שבתון והוא התפשט בין רוב היושבים במדינת ישראל, ובעקבות כך הרבנים הראשיים דאז – הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן ציון מאיר חי עוזיאל – העניקו תוכן גם בתפילות היום. לעומת זאת המדינה לא קבעה דבר בנוגע ליום שחרור ירושלים. זהו יום רגיל לחלוטין. אמנם הרבנים דאז – הרב איסר יהודה אונטרמן והרב יצחק ניסים – הם שהעניקו לו תוכן גם בתפילות היום, אך הוא מצוין באופן מצומצם יותר בהשוואה ליום העצמאות. מכל מקום לשני הימים הללו – יום העצמאות ויום ירושלים, יש תוקף כל זמן שיש שמציינים אותם ומודים בהם לה' על הניסים, וכפי שמציינים את חנוכה ופורים.

סיכום

תנאים ואמוראים חלקו אם מגילת תענית בטלה. מסקנת הגמרא היא שהמגילה בטלה למעט חנוכה ופורים. לפורים וחנוכה יש מכנה משותף: תוכן מצוות היום בפורים ובחנוכה הוא שבח והודאה לה' ועם ישראל קיבל על עצמו ימים אלה. מדוע חנוכה ופורים לא בטלו?

במגילת אסתר נאמר שהיוזמה לקבוע ימי הודאה על נס פורים, לעשותם ימי משתה ושמחה וכן משלוח מנות ומתנות לאביונים, הייתה יוזמה של העם, ואחר כך מרדכי ואסתר נתנו תוקף ליוזמה זו. הנביאים שבאותו דור תיקנו לקרוא מגילה, ועם ישראל "קיימו וקבלו... עליהם ועל זרעם ועל כל הנלווים עליהם ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה" (אסתר ט, כז).

בחנוכה קרה תהליך אחר אך זהה באופיו. חכמים קבעו "לשנה אחרת בהלל ובהודאה" ורש"י כתב שעם ישראל קיבלו על עצמם במהלך השנים את ימי חנוכה ומצוותיו, והתייחסו לימים אלו ומצוותיהם כמו מצווה מהתורה. הרמב"ם הציג זאת באופן מיוחד: "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד" על עם ישראל ועל כן הם קיבלו אותה עליהם לדורות להודות ולהלל לה'.

מגילת תענית בטלה כי לאחר החורבן, וכנראה בהדרגה, הפסיקו לציין את הימים הללו עד שהם בטלו לגמרי, למעט חנוכה ופורים שאותם המשיכו וממשיכים לקיים כל השנים. לאורך הדורות נוספו ימים טובים שקהילות ומשפחות קבעו לעצמם כשבח והודאה לה' על ניסים שקרו להם. גם הם בטלו כשלא היו מי שיציינו אותם עוד ומסיבות שונות. אך כל עוד ממשיכים לקיים אותם יש להם תוקף ומעמד, וכפי שבדורנו זה קבעו את יום העצמאות כיום טוב ובו הלל והודאה על הצלה מעבדות לחירות וממוות לחיים.